

PRESENTATION AV "PROJEKT RYSJÖN"

JAN SONDELL

En övergripande naturvårdsplanering för Kvismaren gjordes redan under 1960-talet. En naturvårdsplan förelåg klar 1972 efter lång utredningstid och i en skrivelse i maj detta år uppmanade FKF och Ornitologiska Klubben i Örebro länsstyrelsen att bilda ett naturreservat i Kvismaren och börja förverkliga planerna. Snabba åtgärder krävdes för att motverka den accelererande igenväxningen i sjöbottnarna.

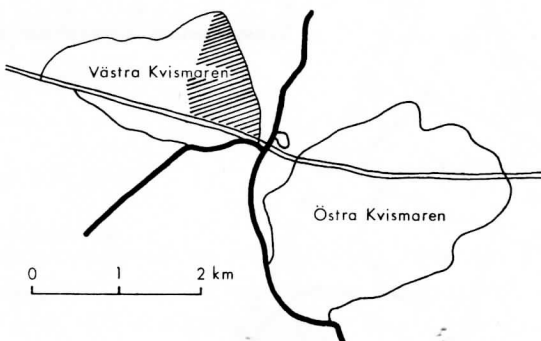
Projekt Rysjön, som nu kommit igång är det första synbara beviset på att naturvårdens intentioner börjar förverkligas. Utrymmet skall inte här utnyttjas till att förklara eller kritisera varför åtta år hann gå innan restaureringsarbete i större skala kunde påbörjas. Här kan bara konstateras att hösten 1980, då arbetet startade, nåddes den andra milstolpen i Kvismarens restaurering - den första passerades redan 1960, när Fågelsjön i Östra Kvismaren blev färdig. (Se t ex Otterlind 1960).

Lokalbeskrivning

Västra Kvismaren öster om Hidingstabäcken och norr om kanalen har en areal på 85 hektar (figur 1). Hela området hör till Öns gård. Som framgår av figur 2 är sjöbotten till ungefär 50 % beväxt med bladvass. Resten är i huvudsak madvegetation dominerad av starr, jättegröe och högvuxna tubbildande gräsarter. Stranden i nordost utgörs av flera ändmoränuddar samt av banvallen till en nedlagd järnväg. I den forna Västra Kvismaren var denna strand mest vindpåverkad och här har också igenväxningen efter sjösänkningen gått långsammast. Fortfarande bildas av vårflodsvatten en öppen sjöyta, som bl a de vårflyttande sädgässen utnyttjar som skyddad övernattningsplats. Längs banvallen och runt moränuddarna har en allt tätare ridå av buskar och träd börjar breda ut sig.

Bakgrund till projektet

Redan i mitten av 1960-talet fanns konkreta planer på att dämna upp denna del av Västra Kvismaren efter mönster från Fågelsjön, men markägaren ville då annorlunda. I början av 1970-talet upptogs ett nytt huvuddike genom maden och staket sattes upp. Här skulle bedrivnas bete i större skala. Som så ofta i Kvismarens historia blev det dock en ojämn kamp mot vattnet. Maden visade sig vara för blöt för att bli tillräckligt produktiv som bete och projektet övergavs. Igenväxningen tog därmed ny fart.

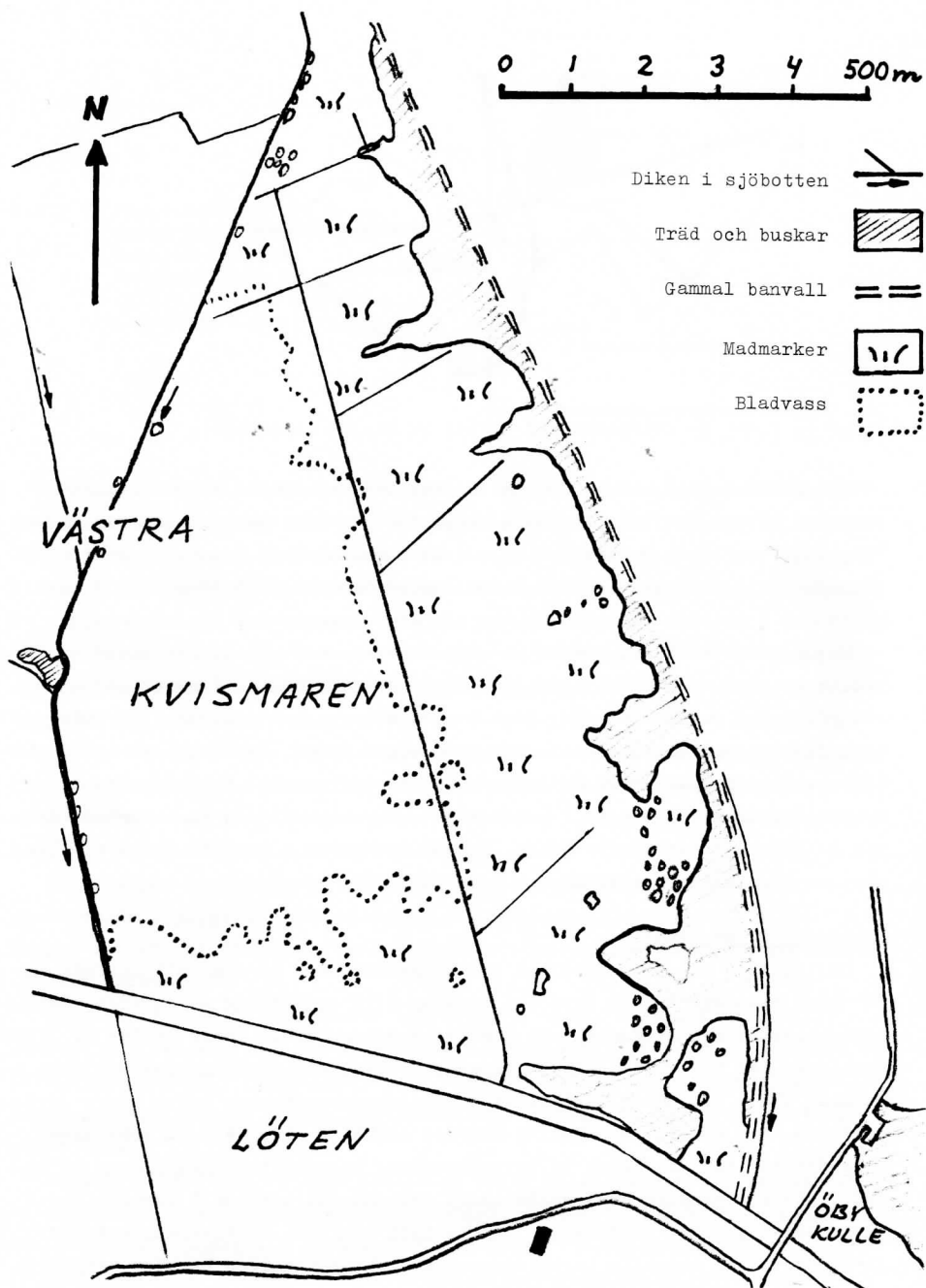
Figur 1. Andel av Kvismaren som upptas av Rysjön (streckad).

När genombrottet kom i förhandlingarna med markägarna om reservatsbildningen i början av 1979, öppnades vägen för att åter ta upp planerna på en "fågelsjö" i Västra Kvismaren. Nu var markägaren, Sven Ryman, en stor tillskyndare till projektet. Efter honom döptes området till "Rysjön". Tyvärr avled han i oktober 1980, samma dag som grävningarna tog sin början.

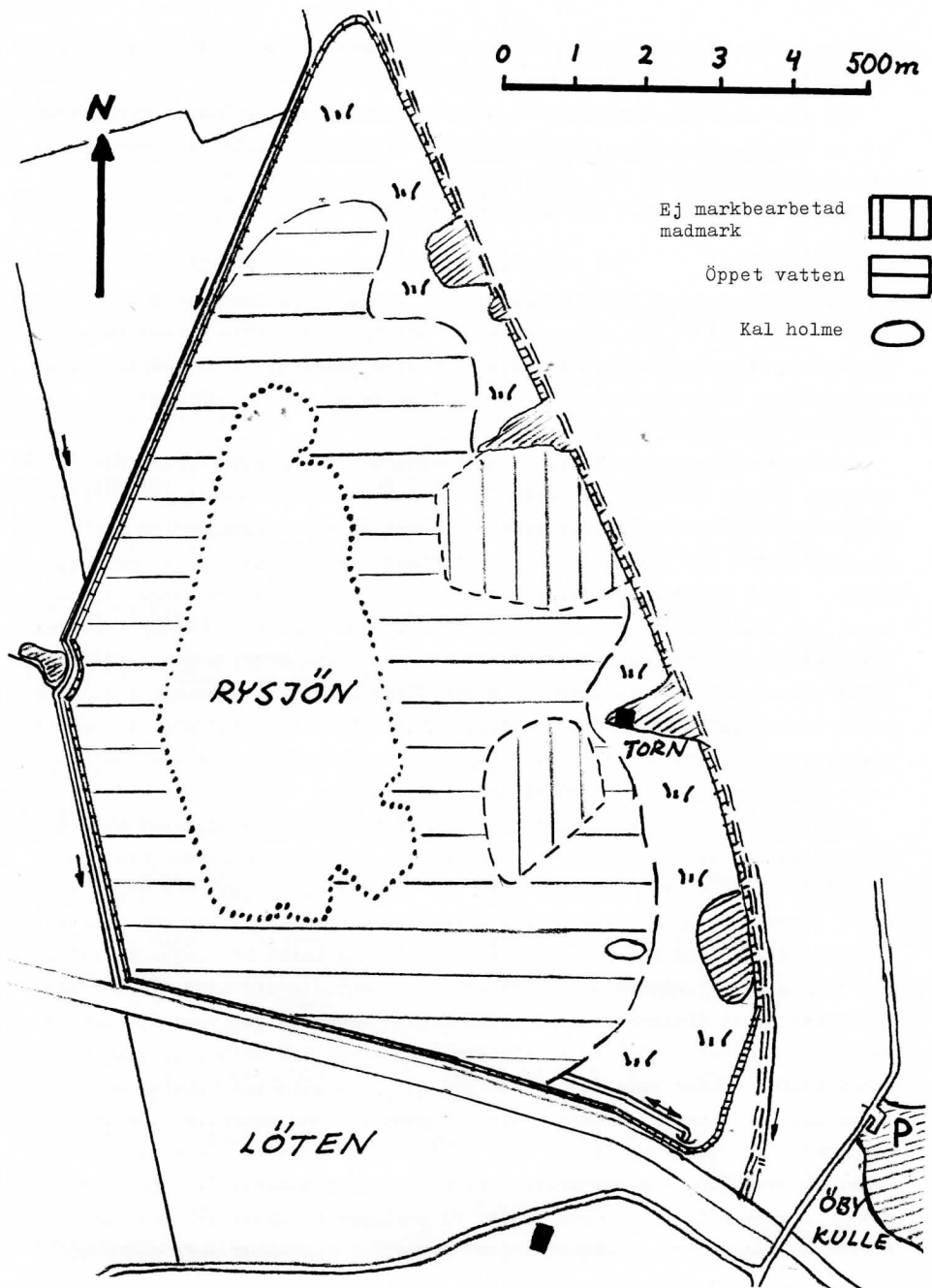
Huvudskälet till att Rysjön nu aktualiserats med högsta prioritet är områdets centrala och lättillgängliga läge nära Öby kulle. Visserligen är huvudsyftet med reservatet att tjäna som häcknings- och rastlokal för våtmarksfåglar, men också sociala aspekter väger tungt. Öby kulle är den självklara samlingspunkten vid Kvismaren, men tyvärr har det inte funnits så mycket fåglar att titta på i grannskapet. Trycket mot den restaurerade delen av Fågelsjön är därför stort. Jordbruksvägarna i området är hårt belastade av fågelskådarnas bilar.

Planering av projektet

Hösten 1979 gav länsstyrelsen lantbruksnämnden i uppdrag att utifrån en ideskiss från FKF arbeta fram ett förslag till invallning av området. Fältrekognocering med avvägning och jordprovtagning skedde under slutet av 1979. Förslaget låg klart till arbetsgruppens för Kvismarens naturreservat möte i januari 1980. Vid mötet närvarande markägarrepresentanter var i stort sett positiva, men positiv behandling krävdes också av alla berörda torrläggningsföretag och då främst av Kvismaredalens vattenavledningsföretag av år 1967. För att erhålla dess godkännande och undvika eventuell förhandling i vattendomstolen har stor hänsyn tagits till tänkbara skadeverkningar för jordbruket. Den aktuella invallningsmarken anses nämligen ha viss betydelse som vattenmagasin under blöta perioder och minskar därigenom översvämningens risker på lågt belägen åkermark. Vattenregleringsanordningen till Rysjön planeras därför få så stora dimensioner att vatten när det blir aktuellt

Figur 2. Västra Kvismarens östra del - utseende 1980.

Figur 3. Rysjön - schematiskt utseende när restaureringen är klar 1982.

närmast obehindrat kan strömma in och ut ur området. Dessa åtgärder innebär en dryg andel av anläggningskostnaden (c 30 %).

Vid vattenavledningsföretagets årsmöte i april 1980 godkändes projektet och nu förelåg inga formella hinder mot att genomföra arbetet. Länsstyrelsen sökte snabbt medel hos naturvårdsverket och i början av augusti kom besked om att "högst 500 000 kr" beviljats för ändamålet.

Genomförande

Efter beskedet att medel beviljats har ingen tid försatts. Länsstyrelsen uppdrog omgående åt FKF att ansvara för att Rysjöprojektet genomfördes i praktiken. Skogsvårdsstyrelsen, som förvaltar reservatet, svarar för alla erforderliga röjningsarbeten och byggnation av serviceanordningar för allmänheten (fågeltorn, stigar etc).

I oktober påbörjades anläggningsarbetena med två grävmaskiner. När detta skrivs i början av 1981 har redan första etappen av projektet genomförts. En grovröjning av träd- och buskvegetationen utanför moränuddarna har företagits. Virket har blivit massaved och riset energiråvara. En trumma har lagts i diket öster om järnvägsbanken mot Öby kulle. Vallens längs Kvismare kanal och banvallen är färdigställd och lera har tagits ur Hidingstabäcken för torkning och frysning inför den slutliga vallbyggnationen i detta avsnitt sommaren 1981. Den styva lera som finns under det organogena materialet i sjöbottnarna lämpar sig nämligen inte för vallbyggnad utan föregående preparering. Elektrisk kraft har dragits fram från Öby kulle till vattenregleringsanordningen, som nu är under byggnad.

När vårfloden är över börjar andra etappen med att så mycket vatten som möjligt släpps ut ur sjöbotten. Sedan stängs vattenregleringsanordningen och kvarvarande vatten börjar pumpas ut. Blir det en normal vår är hela området torrlagt i april. För själva markbehandlingen utnyttjas den teknik som utvecklades vid FKF:s restaureringsarbeten i östra Fågelsjön 1974-75. I mitten av april bränns hela området för att hindra att några fåglar börjar häcka. (Ett alternativ till denna första bränning kan vara att skörda vassen för energiändamål under vintern.) Pumpning och därmed uttorkning av maden fortgår under hela maj och början av juni. Därefter företas en andra bränning, som minskar mängden stubb och gammal förna samtidigt som de nya årsskotten skadas. I mitten av juli är det dags att börja markbearbeta de delar av sjöbotten som markerats i figur 3. Efter ungefär 14 dagar bränns det upprästa materialet, som består av avslagna årsskott och upprästat halvförmultnad förna. I månadsskiftet augusti - september sker sedan en andra markbearbetning.

Det framgår av beskrivningen att markbehandlingen är starkt beroende av möjligheterna att utnyttja elden som hjälpmedel. En regnig sommar kan i

värsta fall omöjliggöra bränning och markbearbetning och därmed försena projektet ett år. Samtidigt med den andra markbearbetningen färdigställs vallarna längs Hidingstabäcken och i september 1981 skall alla anläggningsarbeten vara klara.

Om allt går som beräknat står sjön klar att våren 1982 ta emot de första häckfåglarna. Då skall också ett fågeltorn stå klart på den sydligaste moränuddens intill banvallen (figur 3).

Framtidsutsikter

Genom Rysjön tillförs Kvismaren en betydande areal grund sjö (0,5-1,0 m djup) och även vissa arealer blöta madmarker (i N och SO) på bekostnad av relativt sterila och torra vass- och gräsmarker. Även andelen naturlig strand ökar. Denna biotop är det ont om i Kvismaren.

Sjöarealen mer än fördubblas och fördelas på två större huvudområden, Fågelsjön och Rysjön. Detta gynnar i första hand störningskänsligare arter såsom gäss och storvadare som får fler uppehållsplatser att välja mellan samtidigt som en stor del av besökarna vid Kvismaren samlas upp vid Öby kulle. Ur besökarnas synpunkt är fördelarna också uppenbara. Från Öby kulle kan flygtrafiken mellan de två sjöarna lätt studeras och för detaljstudier finns ett lättillgängligt fågeltorn.

Referenser

Otterlind, G. 1960. Kvismaren får renässans som fågelsjö. Vår Fågelvärld 19:185-187.

Figur 4. Grävskopa lägger upp lera ur Hidingstabäcken. Foto Jan Sondell